

Mathilde Jansen

Dialect op een eiland¹

Taalbehoud versus taalverlies

Summary

In the Netherlands, the term ‘dialect’ can be replaced in most cases by the term ‘regiolect’, a term used by Hoppenbrouwers to refer to intermediate forms between the dialect and the standard language. Roughly speaking, the communities which are located in the periphery of the Dutch language area have maintained most dialect features. The dialects which are described in this article are isolated in another way: these are the dialects of two islands in the north of the Netherlands, Texel and Ameland. This study is a comparison of qualitative dialect loss in Texel and Ameland. The latter is the most isolated isle because of its distance to the mainland. Therefore less tourists visit the island, and the population is relatively small which stimulates the solidarity between the people. This has as a result that the dialect of Ameland is less influenced by the standard language: the youngest generation still uses dialect features in its speech, whereas the youngest generation of Texel uses Standard Dutch most of the time.

1. Inleiding

Nu het Algemeen Nederlands tot in alle uithoeken van Nederland zijn invloed heeft doen gelden kan men zich afvragen of er nog wel zoiets als ‘dialect’ bestaat. De meeste dialecten hebben zich zo aangepast aan de standaardtaal dat we eigenlijk niet meer van ‘dialect’ kunnen spreken. Beter is in dit geval gebruik te maken van de term ‘regiolect’, een term die we bij Hoppenbrouwers aantreffen (Hoppenbrouwers 1990). Op deze manier kunnen we een duidelijk onderscheid maken tussen dialecten die wel en dialecten die niet door de standaardtaal zijn beïnvloed². Dialecten

¹ Dit onderzoek is uitgevoerd tijdens een stage aan het Meertens Instituut in het najaar van 1999. Met dank aan mijn stagebegeleider H. Scholtmeijer.

² Regiolectvorming, in de definitie van Hoppenbrouwers, begint als een interdialectaal proces waarbij de meest kenmerkende elementen van het dialect als eerste verdwijnen

die het minst zijn ‘aangetast’ door het Algemene Nederlands (AN) zullen gezocht moeten worden in gesloten gemeenschappen, voor zover die er nog zijn. Heeroma schrijft in zijn artikel *Opmerkingen over de methode der expansiologie* (N.Tg.33, 60), “dat het voor een doelmatige beoefening van de studie der volkstaal nuttig is om streng onderscheid te maken tussen de studie van de in zichzelf besloten taalgemeenschap en de studie van de buiten zichzelf tredende gemeenschap.” Bij zo’n ‘in zichzelf besloten gemeenschap’ zou je kunnen denken aan een gemeenschap die door zijn natuurlijke begrenzings in een zeker isolement ligt. Een eiland is hier een goed voorbeeld van. Voor mijn onderzoek heb ik daarom het taalgebruik op twee eilanden bestudeerd: nl. Texel en Ameland, en daarbij de vraag gesteld in hoeverre het A.N. in deze dialecten is doorgedrongen. De keuze voor Texel lag voor de hand omdat ik zelf op Texel ben opgegroeid. Vervolgens heb ik voor Ameland gekozen omdat het Amelands als Hollands-Fries mengdialect veel Hollandse kenmerken deelt met het Tessels. Nu is het niet zo dat de eilanden helemaal geïsoleerd zijn³. Door betere en snellere verbindingen met ‘de vaste wal’ zijn de eilandbewoners zeker niet afgesloten van de ‘bewoonde wereld’. Vooral sinds de opkomst van het toerisme kun je niet meer spreken van ‘gesloten gemeenschappen’. Verder hebben de toegenomen mobiliteit, het onderwijs en de media ook hier tot meer taalcontact geleid. Toch kun je stellen dat de eilanden in vergelijking met andere gemeenschappen een geïsoleerdere positie innemen. Daarbij heeft Ameland een iets geïsoleerdere ligging dan Texel: Vanaf Ameland is het een uur varen naar de ‘vaste wal’, vanaf Texel maar twintig minuten. Bovendien vaart de Tesselse boot ieder uur (en in de zomer zelfs twee keer in het uur) en de boot van Ameland één keer in de twee uur. Ook is het inwonersaantal van Ameland een stuk kleiner dan dat van Texel (3.480 tegenover 13.450 inwoners), evenals het aantal toeristen dat jaarlijks het eiland bezoekt (518.808 tegenover ca. 900.000), waardoor we meer kunnen spreken van een hechte gemeenschap.

i.v.m. de onderlinge verstaanbaarheid. Het volgende proces is de verschuiving van het dialect in de richting van de standaardtaal. Deze standaardisering is de stuwende kracht achter de hedendaagse dialectveranderingen en staat dan ook centraal in dit artikel.

³ De Waddeneilanden zijn door de tijd heen met zeer gevarieerde bevolkingsgroepen in aanraking geweest door visserij, koopvaardij, walvisvaart. Dat heeft voor gevarieerde taalbeïnvloeding gezorgd. In die zin zijn het dus geen gesloten gemeenschappen. Het gaat hier echter om de afzonderlijke positie die de eilanden innemen in het Nederlandse taalgebied, waardoor ze minder druk van de standaardtaal ondervinden.

Het proces van ‘vernederlandsing’ (verandering van het dialect in de richting van het A.N.) zal in een geïsoleerdere gemeenschap langzamer verlopen dan in een minder geïsoleerde gemeenschap. Mijn onderzoek was gericht op dit proces van taalverandering: Hoe snel verloopt het proces van taalverandering op de eilanden? Om dit te onderzoeken heb ik gebruik gemaakt van de *apparent time*-methode: ik heb drie generaties eilandbewoners ondervraagd over hun dialect. Het proces van ‘vernederlandsing’ van deze eilanddialecten heb ik vergeleken. Het ging in deze studie om de (afnemende) kwaliteit van het dialect, niet om het aantal sprekers dat kenmerken van dialectverlies vertoont. Het aantal informanten is dan ook beperkt. Ik zal in dit artikel enkele theorieën bespreken die van belang zijn voor taalverandering. Vervolgens zal ik de resultaten van mijn onderzoek presenteren en hier conclusies uit trekken.

2. **Taalveranderingstheorieën en hypothesevorming**

2.1. *Regiolecten*

Vóór de komst van een algemene standaardtaal (als gesproken taal) werd er in heel Nederland dialect gesproken. Hoppenbrouwers (1990) noemt het gemeenschapskarakter als belangrijkste kenmerk van de *wereld van het dialect*. De wereld van het dialect is een organische wereld in plaats van een organisatorische wereld. Dit betekent dat het moeilijker is je te onttrekken aan de gemeenschap. Het is een wereld van sociale controle en saamhorigheidsgevoel. Dit komt ook vaak doordat de kerk nog grote invloed heeft. Er is weinig contact met de buitenwereld, men is enkel op het eigen leefgebied georiënteerd. Daarom spreekt men ook wel van een ‘gesloten gemeenschap’. Dit is een relatief begrip, aangezien er bijna altijd sprake is van taalcontact in meerdere of mindere mate. Aan elkaar grenzende taalgemeenschappen vormen een geografisch continuüm. Dialecten worden dus door andere dialecten beïnvloed.

Aan de geïsoleerde positie van dialectgemeenschappen, zoals hierboven beschreven, is een eind gekomen door de civilisatie. Hieronder vallen ontwikkelingen als toenemende mobiliteit, verstedelijking, versterking van de positie van onderwijs en media enz. Omdat mensen uit verschillende taalgemeenschappen met elkaar moesten communiceren kwam er behoefte aan een gemeenschappelijke taal. Die gemeenschappelijke taal is het Algemeen Nederlands. Terwijl in de Randstad het A.N. gesproken wordt (afgezien van enkele sociolecten), zien we in de ‘buitengebieden’ een verschuiving van het dialect in de richting van het A.N. Voor deze tussentalen

kunnen we in navolging van Hoppenbrouwers de term 'regiolect' gebruiken. In tegenstelling tot het dialect, dat een meer homogeen geheel vormt, is het regiolect heterogeen. Dit houdt in dat sociale variabelen van invloed zijn op de mate van 'vernederlandsing'. Sociale variabelen zijn: urbanisatiegraad, taalhouding en mentaliteit, opleiding en sociale klasse, sekse, leeftijd. (Hoppenbrouwers 1990).

Aangezien de eilanden in een geïsoleerdere positie verkeren zullen we aannemen dat de 'wereld van het dialect' hier langer stand heeft gehouden dan elders. Door het taalgebruik van verschillende generaties eilandbewoners te vergelijken ben ik nagegaan in hoeverre hier sprake is van dialectbehoud versus dialectverlies. Kunnen we voor de jongste generatie nog spreken van een dialect, of moeten we hier reeds het begrip 'regiolect' introduceren? Oftewel: in hoeverre is het Algemeen Nederlands reeds binnengedrongen in het taalgebruik van deze generatie? Zijn er grote verschillen ten opzichte van de oudere generaties? Door de dialecten van Texel en Ameland met elkaar te vergelijken kunnen we bepalen welk dialect meer in aanmerking komt voor de titel 'dialect' en welk meer voor de titel 'regiolect'. Omdat Ameland in een geïsoleerdere positie verkeert dan Texel is mijn hypothese dat het Amelands meer in aanmerking komt voor de titel 'dialect', en het Tessels meer voor de titel 'regiolect'.

2.2. Stabiliteitstheorie

Een regiolect ontstaat wanneer een dialect en de standaardtaal met elkaar in contact komen. Om te bepalen hoe de taal in zo'n situatie verandert zijn er verschillende taalcontact-theorieën ontwikkeld. Een plausibele theorie is de 'stabiliteitstheorie' van Van Coetsem (1988). Van Bree (1990) heeft deze theorie geïntroduceerd in het Nederlandse taalgebied. Volgens deze theorie leidt taalcontact tot taalontlening: Ontlening vindt plaats wanneer minimaal twee talen met elkaar in contact komen waardoor bij een aantal personen een bepaalde mate van tweetaligheid veroorzaakt wordt. Deze tweetaligheid kan invloed van de moedertaal (T1) op de later aangeleerde taal (T2) tot gevolg hebben evenals omgekeerd invloed van T2 op T1. Als T1 T2 beïnvloedt, spreken we van *overdracht* : bij het aanleren van T2 brengt de spreker automatisch materiaal vanuit zijn eigen taal (T1) in T2 over. Hierbij kan gedacht worden aan bepaalde zinsconstructies die overgedragen worden. Men spreekt ook wel van *substraatwerking*: het substraat, T1, werkt door in T2, het superstraat. Als omgekeerd T2 T1 beïnvloedt, spreken we van *overname*: de T1-spreker neemt elementen over uit T2, vooral

uit de woordenschat. In het geval van het regiolect is T1 het dialect en T2 de standaardtaal.

De mate van bewustzijn speelt een grote rol in deze theorie⁴. In het geval van overname worden bewust elementen uit T2 overgenomen door de T1-spreker. Bij overdracht worden bepaalde elementen uit T1 onbewust overgedragen in T2. Elementen waarvan men zich bewust is noemt men ook wel instabiele elementen. Zij zijn het gevoeligst voor verandering. Elementen waarvan men zich minder bewust is zijn dan de stabiele elementen.

We kunnen de mate van stabiliteit voor de verschillende taalniveaus in een stabiliteitshiërarchie weergeven, waarbij we wel moeten bedenken dat het dan om een simplificatie gaat. Een bepaald taalniveau hoeft namelijk niet dezelfde graad van stabiliteit te laten zien in al zijn subniveaus.

instabiel (bewust)

(onbewust) stabiel

inhoudswoorden-lexicale fonologie-morfologie(+accent)-morfologie(-acc)-syntaxis-uitspraak

Opm. Met ‘lexicale fonologie’ wordt de fonologische bouw van de woorden bedoeld; bij ‘morfologie(+acc)’ gaat het om morfemen die geaccentueerd zijn en bij ‘morfologie(-acc)’ om morfemen die geen accent dragen. ‘Uitspraak’ zouden we gelijk kunnen stellen aan ‘fonetiek’.

We zien dat vooral inhoudswoorden en klankveranderingen binnen het lexicon opvallen, van de elementen uit deze taalniveaus is de spreker zich sterk bewust. Voor het proces van ‘vernederlandsing’, dat van toepassing is op de regiolecten, betekent dit dat de dialectspreker als eerste op deze taalniveaus voor de Nederlandse varianten zal kiezen. Voor een stabiel niveau als de syntaxis geldt het omgekeerde: omdat de taalgebruiker zich weinig bewust is van bijvoorbeeld de zinsvolgorde die hij gebruikt, zal hij deze niet snel aanpassen aan het Nederlands. In de stabiele taalniveaus vinden we dus de meeste dialectrestanten.

Bovengenoemde theorie heb ik als uitgangspunt genomen voor mijn onderzoek. Om de mate van taalverandering in de dialecten van Texel en Ameland te bepalen heb ik gebruik gemaakt van de stabiliteitshiërarchie. De verschillende taalniveaus (van inhoudswoorden tot uitspraak) zijn alle

⁴ De bewustzijnsfactor heeft in de theorie van Van Bree een grotere nadruk gekregen dan in de theorie van Van Coetsem. Ook de stabiliteitshiërarchie in dit artikel komt bij Van Bree vandaan. Zie hiervoor ook Van Bree 1992 en 1997.

vertegenwoordigd in mijn interview. Als we uitgaan van de stabiliteitstheorie nemen we aan dat de elementen uit de stabiele taalniveaus nog de meeste dialectkenmerken bezitten; in de instabiele taalniveaus zullen we de meeste Nederlandse invloeden aantreffen. De vraag die bij dit onderzoek centraal staat is: Tot welke taalniveaus is het A.N. doorgedrongen? Vanwege de geïsoleerdere positie van Ameland is mijn hypothese dat het proces van taalverandering op Ameland langzamer verloopt dan op Texel en dat hier het A.N. dus tot minder taalniveaus is doorgedrongen.

3. Het onderzoek

3.1. *De informanten*

In dit onderzoek stond het verschijnsel taalverandering centraal en daarom heb ik verschillende generaties geïnterviewd en hun taalgebruik vergeleken. Ik heb daarbij voor de volgende leeftijdsgroepen gekozen:

I	70-85 jaar
II	40-55 jaar
III	15-20 jaar

Gestreefd werd naar de volgende samenstelling van informanten:

	M	V
generatie I	2	2
generatie II	2	2
generatie III	2	2

Texel

De informanten uit leeftijdsgroep I waren resp. 70, 76, 77 en 81 jaar oud.
De informanten uit leeftijdsgroep II waren resp. 43, 48, 52 en 57 jaar oud.
De informanten uit leeftijdsgroep III waren resp. 18, 19, 20 en 20 jaar oud.

Op Texel zijn bewust mensen uit verschillende dorpen geïnterviewd (Den Burg, Den Hoorn, Oudeschild, Oosterend) om geen éénzijdig beeld te geven.

Ameland

De informanten uit leeftijdsgroep I waren resp. 77, 78 en 78 jaar oud.
De informanten uit leeftijdsgroep II waren resp. 44, 45, 48 en 51 jaar oud.
De informanten uit leeftijdsgroep III waren resp. 14, 16, 19 en 20 jr. oud.

In principe bestond elke groep uit twee mannen en twee vrouwen. Op Ameland was dit in leeftijdsgroep I echter niet te realiseren. Omdat er in het bejaardentehuis onder de vrouwelijke bewoners weinig animo was voor een interview was er in eerste instantie slechts één vrouw vertegenwoordigd in deze groep. Een volgend probleem was dat deze enige vrouwelijke informant over het algemeen in het Nederlands antwoordde in plaats van in het dialect. Zij beweerde dat het dialect in Nes ‘helemaal niet zo raar’ was en dat het erg op het Nederlands leek. Ik heb uiteindelijk besloten de gegevens van deze vrouw voor een gedeelte niet mee te laten tellen, om geen vertekend beeld te geven. Alleen bij het eerste onderdeel (de inhoudswoorden) en één van de laatste onderdelen (de uitspraak) is rekening gehouden met deze gegevens. Het vertalen van dialect naar A.N. ging haar namelijk wel goed af. Ook de uitspraakkenmerken van het dialect bleven intact. Dit betekent voor de overige onderdelen dat generatie I op Ameland in dit onderzoek uit drie personen bestaat in plaats van vier. Dit zijn bovendien alledrie mannen.

Omdat het dialect van Ameland verschillend wordt gesproken in oost en west heb ik informanten genomen uit zowel Hollum (west) als Nes en Buren (oost).

3.2. *Het interview*

Het interview bestond uit de volgende onderdelen:

- 1) het vertalen van dialectwoorden naar het Nederlands
- 2) het omzetten van Nederlandse woorden in dialect
- 3) getallen 1 t/m 10 noemen in het dialect
- 4) verkleinwoorden maken
- 5) werkwoorden vervoegen
- 6) Nederlandse zinnen vertalen in het dialect

In het interview waren de volgende taalniveaus verwerkt: (zie 2.2.)
inhoudswoorden/lexicale fonologie/morfologie (+acc)/
morfologie (-acc)/syntaxis/uitspraak

De vragenlijsten die voor Ameland en Texel waren opgesteld kwamen voor het grootste gedeelte overeen. In onderdeel 1 waren acht van de tien woorden gelijk. De informanten kregen een vragenlijst voorgelegd die zij vervolgens mondeling moesten beantwoorden. Gevraagd werd te antwoorden in het dialect. De jongeren die aangaven geen ‘zuiver dialect’ te spreken werd gevraagd hun dagelijks taalgebruik te handhaven.

De antwoorden werden door mijzelf schriftelijk vastgelegd en tevens opgenomen op de band.

4. Resultaten

De resultaten zullen hier gegeven worden aan de hand van de genoemde taalniveaus. De verhouding tussen dialect en standaardtaal op de verschillende niveaus kan ons een beeld geven van de mate van ‘regiolectvorming’.

De inhoudswoorden

In het interview komen twee onderdelen (1, 2) voor m.b.t. de inhoudswoorden. In het eerste onderdeel moesten dialectwoorden naar het Nederlands vertaald worden, in het tweede onderdeel was de volgorde andersom: Nederlandse woorden werden gegeven en er werd gevraagd naar de dialectwoorden. We kunnen deze twee onderdelen ook beschouwen als respectievelijk passieve en actieve kennistests van het dialect. In onderdeel I werden vooral woorden gegeven die zowel op Texel als op Ameland voorkomen (i.v.m. vergelijkend onderzoek), dit waren vooral oude woorden uit de huiselijke sfeer. Voorbeelden zijn: *sangerig* (aangebrand, branderig); *skotel* (grendel); *treppot* (theepot).

Tabel 1: *Inhoudswoorden*

	Ameland		Texel	
	actief	passief	actief	passief
generatie I	93 %	48 %	90 %	70 %
generatie II	88 %	48 %	85 %	50 %
generatie III	70 %	33 %	55 %	18 %

Voor het verwerken van de gegevens van het eerste onderdeel (passieve test) heb ik gekeken welke informanten de dialectwoorden goed vertaalden naar het Nederlands. Bij het tweede onderdeel (actieve test) heb ik gekeken welke informanten de juiste dialectvarianten gebruikten. Dat men over het algemeen hoger scoorde voor de actieve test heeft te maken met het feit dat in de passieve test vooral de kennis van verouderde dialectwoorden werd getoetst.

Bij het eerste onderdeel waren soms meerdere betekenissen mogelijk. Informanten die niet alle betekenissen meer kenden scoorden hier een halve punt. Als standaard voor het Tessels heb ik het *Tessels woordenboek* (Jansen 1993) gebruikt, voor het Amelands het *Woa'deboek fan ut Amelands* (Oud 1987). Omdat van de oudere generatie niemand meer de woorden *taat* en *mem* gaf voor ‘vader’ en ‘moeder’ (wel vermeld in de woordenboeken) heb

ik deze niet als standaard doen gelden. Wel moet vermeld worden dat op Texel één informant uit generatie II nog *taat* en *mim* noemde. Op Ameland gaf een informant uit generatie II *hèèt* en *mem* (Fries). We zien hier een sterke afname in m.n. de passieve kennis van dialectwoorden. Dit is te verklaren door de vele verouderde woorden die hier getest werden. Ook de actieve kennis is geringer bij de jongste generaties.

Lexicale fonologie

Bij de lexicale fonologie gaat het om de fonologische bouw van de woorden. De belangrijkste klankveranderingen ten opzichte van het Nederlands zijn in onderstaande tabel te vinden. De getallen geven het aantal informanten weer dat de dialectvariant gebruikt. Tussen haakjes wordt het aantal informanten dat is geïnterviewd genoemd. De woorden werden bevraagd in de onderdelen 2, 3 en 6.

Tabel 2: *Lexicale fonologie*

	Ameland				Texel			
ui = uu	huis	thuis	uit		huis	thuis	uit	
generatie I	3	3	3	(3)	4	4	4	(4)
generatie II	4	4	4	(4)	4	4	4	(4)
generatie III	4	4	4	(4)	1	1	1	(4)
	Ameland				Texel			
ij = ie	blij	lijn	mijn		blij	lijn	mijn	
generatie I	3	3	2	(3)	4	3	4	(4)
generatie II	2	4	4	(4)	4	3	4	(4)
generatie III	4	2	4	(4)	3	4	0	(4)
	Ameland				Texel			
oo = eu	zoon	zomer			zoon	zomer		
generatie I	3	2	(3)		4	4	(4)	
generatie II	3	4	(4)		3	4	(4)	
generatie III	3	4	(4)		1	1	(4)	
	Ameland				Texel			
ee = ie	een	twee	steen		een	twee	steen	
generatie I	3	3	3	(3)	4	4	2	(4)
generatie II	4	4	4	(4)	4	4	2	(4)
generatie III	4	4	4	(4)	0	0	0	(4)

Dialect op een eiland

ee = eu	Ameland				Texel			
	zeven	deze	tegen		zeven	deze	tegen	
generatie I	3	2	3	(3)	4	4	4	(4)
generatie II	4	4	4	(4)	4	4	4	(4)
generatie III	4	4	4	(4)	1	0	1	(4)

Opm. Voor ‘blij’ kent men op Ameland niet alleen de dialectvariant *blied* maar ook *blèèd*. Deze laatste variant werd door twee informanten uit generatie II gebruikt.

Terwijl de verschillen tussen de generaties op Ameland minimaal zijn, zien we dat de jongeren op Texel de dialectklanken bijna niet meer gebruiken. Wat hier opvalt is dat woorden als ‘blij’ en ‘lijn’ nog hoog scoren onder de Tesselse jongeren. Dit komt doordat deze woorden in een andere oefening voorkwamen dan de meeste andere woorden in deze tabel. Deze woorden werden los aangeboden, waarbij werd gevraagd naar het dialectwoord. De andere woorden kwamen voor in een verhaaltje dat omgezet moest worden naar het dialect. Een afwijkend woord dat opgenomen was in het interview was het woord ‘schuin’ dat in het dialect geen [y] klank krijgt, maar, in tegenstelling tot veel andere woorden, zijn [œy] klank behoudt. Het is interessant om te zien hoe dit woord bij de jongere generaties een hypercorrecte [y] krijgt. De gegevens van Ameland zijn niet opgenomen, omdat men hier meestal [skɛf] zegt.

Tabel 3': *Lexicale fonologie: ui-uu wisseling op Texel.*

	[skœyn]	[skyn]
generatie I	100 %	0 %
generatie II	50 %	50 %
generatie III	50 %	50 %

Morfologie (+acc)

Door te vragen naar de verledentijdsvormen van sterke werkwoorden (onderdeel 5) was te bepalen in hoeverre Friese verledentijdsvormen als *brocht* (bracht) en *gong* (ging) nog worden gebruikt en in hoeverre deze worden vervangen door de Nederlandse varianten. Voor het werkwoord ‘heten’ komt in beide dialecten *hieten* voor in zowel tegenwoordige als verleden tijd. De werkwoorden die vervoegd moesten worden zijn ‘gaan’, ‘brengen’ en ‘heten’.

Tabel 4: *Morfologie (+acc): Verledentijdsvormen van onregelmatige werkwoorden.*

werkwoordsvorm	Ameland				Texel			
	gong	brocht	hiet		gong	brocht	hiet	
generatie I	1	3	3	(3)	2	4	2	(4)
generatie II	1	4	4	(4)	2	4	2	(4)
generatie III	0	4	4	(4)	0	0	0	(4)

Op Ameland blijkt alleen de verledentijdsvorm *gong* sterk verouderd, de andere vormen komen allemaal nog voor. Op Texel worden deze verledentijdsvormen door de jongste generatie niet meer gebruikt.

Morfologie (-acc)

verkleinwoorden

Eén van de onderdelen (4) betrof het maken van verkleinwoorden. Op Texel worden vaak de achtervoegsels *-ie* en *-ke* gebruikt voor verkleinwoorden. Het woord ‘lam’ is opgenomen in verband met de dialectvorm *lampie* die afwijkend is. Op Ameland is er een duidelijk onderscheid in suffix-gebruik tussen oost en west: In Nes en Buren gebruikt men het verkleinsuffix *-(t)je*, in Ballum en Hollum gebruikt men *-ke*. Met dit onderscheid is rekening gehouden bij de score telling. Voor het Nederlandse ‘meisje’ wordt alleen *mèèske* gezegd met [ɛ:] danwel [I:].

Tabel 4a: *Morfologie (-acc): Verkleinwoorden*

verkleinwoorden	Ameland					
	kopje/ kopke	gatje/ gatke	pantje/ pantke	mèèske	lampmetje/ lampke	
generatie I	3	3	3	3	3	(3)
generatie II	4	4	2	4	4	(4)
generatie III	4	4	4	4	2	(4)

verkleinwoorden	Texel					
	koppie	(gaatje)	pantje	meike/ meissie	lampie	
generatie I	4	3*	3	3	4	(4)
generatie II	4	4	3	3	3	(4)
generatie III	1	4	2	2	0	(4)

Opvallend in de eerste tabel is dat we voor Ameland weer weinig verschillen aantreffen. Voor Texel zijn de verschillen tussen generatie I en II gering. Het verkleinwoord voor ‘gat’ is hier weggelaten omdat het dialectwoord hier

gelijk is aan het Nederlandse woord. De jongste generatie spreekt helemaal niet meer van *lampie* en ook niet meer van *meike*. Ook hier zien we een sterke afname van het gebruik van Tesselse varianten.

prefix voor het voltooid deelwoord

In het Tessels en het Amelands ontbreekt het prefix *ge-* bij de voltooid deelwoorden. Dit verschijnsel heb ik getest aan de hand van het onderdeel (6) waarin zinnen vertaald moesten worden naar het dialect. In deze zinnen waren de volgende voltooid deelwoorden opgenomen: ‘geweest’, ‘gelopen’, ‘uitgedaan’. Door alle informanten uit generatie I en II werd consequent het prefix *ge-* weggelaten. Op Ameland werd ook door de informanten uit generatie III het prefix weggelaten. Tesselse jongeren lieten het prefix af en toe weg, maar gebruikten meestal de Nederlandse variant.

n bij meervoudsvormen

In het Tessels ontbreekt de meervouds-*n*. Voorbeelden uit het interview (onderdeel 6): *voete* (voeten), *biene* (benen), *tone* (tenen), *schoene* (schoenen). Door alle informanten uit generatie I en II werd consequent de meervouds-*n* weggelaten. Generatie III laat deze -*n* ook vaak weg maar aangezien dit een verschijnsel is dat zich ook voordoet in het A.N. (Booij 1995: 139) valt hier verder weinig over te zeggen.

werkwoordsvervoeging

Het Nederlands kent twee uitgangen voor de enkelvoudsvormen van werkwoorden in de tegenwoordige tijd. De eerste persoon heeft een nuluitgang, de tweede en derde uitgang krijgen een *t*. In het Amelands, evenals in het Fries, is de uitgang van de tweede persoon echter afwijkend.

Nederlands		Tessels		Amelands	
ik bakt	I	ik bakt	I	ik bakt	I
jij bakt	II	jee bakt	II	jou bakke/dou bakste	II
hij bakt	II	hee bakt	II	hij bakt	III

Het Amelands wijkt zoals we zien in dubbel opzicht af: het Amelands heeft namelijk, net als het Fries, ook nog twee varianten in de tweede persoon enkelvoud. We zien hier twee verschillende suffixen: *-st(e)* en *-e* die respectievelijk worden gebruikt na de persoonlijk voornaamwoorden *dou* (jij) en *jou* (U). In Buren worden kinderen en “gelijken” aangesproken met *dou*, waarbij “gelijken” een rekbaar begrip is. In Nes, Hollum en Ballum worden echter ook de kinderen met *jou* aangesproken.

Het geven van vervoegingen is voor informanten vaak een moeilijke zaak als er geen tekstuele context aanwezig is. Vooral oudere mensen hebben hier vaak problemen mee. Dit is ook af te leiden uit de vele inconsequenties in de antwoorden. Ik zal hier de resultaten vermelden van de werkwoorden ‘gaan’ en ‘brengen’ (onderdeel 5).

Tabel 4b: *Morfologie(-acc): Werkwoordsvervoegingen in het Amelands*

generatie I							
<u>informant 1</u>		<u>informant 2</u>		<u>informant 3</u>			
ik gaan	I	ik gaan	I	ik gaan	I		
jij gaat	II	jij gaat	II	jou gaane	II		
hij gaat	II	hij gaat	II	hij gaat	III		
ik breng	I	ik bring	I	ik bring	I		
jij brengt	II	jij bringt	II	jou bringe	II		
hij brengt	II	hij bringt	II	hij brengt	III		
generatie II							
<u>informant 1</u>		<u>informant 2</u>		<u>informant 3</u>		<u>informant 4</u>	
ik ga	I	ik gaan	I	ik ga	I	ik ga	
dou gaast	II	dou gaaste	II	jou gaat	II	jou gaan	II
hij gaat	III	hij gaat	III	hij gaat	II	hij gaat	III
ik bring	I	ik breng	I	ik bring	I	ik bring	I
dou bringst	II	dou brengste	II	jou bring	I	jou bringe	II
hij bringt	III	hij brengt	III	hij bringt	II	hij bringt	III
generatie III							
<u>informant 1</u>		<u>informant 2</u>		<u>informant 3</u>		<u>informant 4</u>	
ik ga	I	ik ga	I	ik ga	I	ik ga	I
jou ga	I	jou ga	I	dou gaaste	II	dou gaast	II
hij gaat	II	hij gaat	II	hij gaat	III	hij gaat	III
ik bring	I	ik bring	I	ik bring	I	ik bring	I
jou bring	I	jou bring	I	dou bringst	II	dou bringst	II
hij bringt	II	hij bringt	II	hij bringt	III	hij bringt	III

De informanten vervoegen de werkwoorden op een nogal verschillende manier. Het eerste dat opvalt is de vervoeging van het werkwoord ‘gaan’ in de eerste persoon. Bij de oudste generatie zien we nog *ik gaan* terwijl deze vorm bij de jongste generatie helemaal verdwenen is. Verder zien we dat de ene informant hier *dou (-st)* gebruikt in de tweede persoon enkelvoud, de andere informant *jou (-e)*. De keuze tussen deze twee vormen zal hier echter volstrekt willekeurig geweest zijn. Het gaat hier namelijk om een

vertaaloefening en er wordt dus geen aanwezige persoon aangesproken. Wat het suffix betreft zien we een reductie: in veel gevallen valt de eind-sjwa weg. Zo krijgen we: *jou bring* en *dou bringst*. Dit levert in sommige gevallen een samenvallende tweede persoon met de eerste persoon op, zoals bij de informanten 1 en 2 uit generatie III.

Syntaxis

In de syntaxis van het Amelands en het Tessels bestaat een voorkeur voor de groene woordvolgorde. Dit houdt in dat het hulpwerkwoord in bijzinnen achter het hoofdwkwoord geplaatst wordt. Aan de hand van de volgende zinnen (onderdeel 6) heb ik dit verschijnsel gecontroleerd:

- Ik heb haar gezegd dat we maar naar huis moesten gaan
- Ik denk dat we nog wel eens naar Ameland zullen gaan
- Ik zal haar zeggen dat ze haar naaldhakken de volgende keer beter thuis kan laten

Deze Nederlandse zinnen moesten vertaald worden in dialect. De manier van toetsen bleek achteraf niet ideaal omdat de informant een Nederlandse zin voor zich kreeg waarin de werkwoorden al in een bepaalde volgorde (nl. de rode volgorde) voorkwamen. De informant zal dan niet snel geneigd zijn deze volgorde te gaan veranderen, vooral ook omdat hij meer gespitst is op de inhoudswoorden.

Tabel 5: *Syntaxis: Gebruik van de groene woordvolgorde.*

	Ameland				Texel			
	gaan moesten	gaan zullen	laten kan		gaan moesten	gaan zullen	laten kan	
generatie I	2	2	3 (3)	0	1	0 (4)		
generatie II	1	2	1 (4)	0	0	0 (4)		
generatie III	0	0	0 (4)	0	0	0 (4)		

Op Ameland werd de gegeven volgorde door verschillende informanten nog bewust omgedraaid. Op Texel was er precies één informante uit generatie I die de gegeven volgorde omdraaide in de zin met ‘zullen gaan’, dit werd *gaan zelle*. In de andere zinnen gebruikte zij echter de gegeven volgorde.

Uitspraak

Op Texel en Ameland wordt de /sch/ uitgesproken als [sk]. Deze uitspraak kunnen we controleren aan de hand van de woorden ‘schuin’ en ‘schoenen’,

die in de vragenlijst voorkomen (onderdeel 2, 6). Deze woorden worden vertaald met *skuin/skeef* en *skoene(n)*. De resultaten staan in de volgende tabel.

Tabel 6: *Uitspraak: sk-klank.*

De percentages geven het gebruik van de sk-klank weer.

	Ameland		Texel	
	<i>skuin/skeef</i>	<i>skoen</i>	<i>skuin</i>	<i>skoen</i>
generatie I	100 %	100 %	100 %	100 %
generatie II	100 %	100 %	100 %	75 %
generatie III	100 %	100 %	75 %	75 %

Uit de tabel blijkt dat de uitspraak op Ameland in alle generaties intact blijft. Op Texel komen we in de tweede en derde generatie al enkele gevallen tegen waarin de Nederlandse uitspraak gehoord wordt.

5. Conclusies

Zoals ik in de inleiding al zei is het niet zo dat de eilanden helemaal geïsoleerd zijn van de rest van Nederland. Beïnvloeding van de dialecten door het A.N. vindt ook hier plaats. In mijn onderzoek heb ik gekeken naar de mate waarin deze beïnvloeding plaats vindt. De hypothese, dat de ‘vernederlandsing’ op Ameland minder snel zou verlopen dan op Texel, is hier bevestigd. We kunnen inderdaad stellen dat een gemeenschap met een geïsoleerdere ligging minder invloed ondervindt van het A.N.

Op Texel zien we op alle taalniveaus -zowel de instabiele als stabiele- een sterke daling van het dialectgebruik. Deze daling is het sterkst van generatie II op generatie III. Op Texel spreekt de jongere generatie bijna geen dialect meer.

Op Ameland spreken de jongeren nog wel dialect. Maar ook hier wordt het dialect aangetast door het standaard Nederlands. Ten opzichte van de oudste generatie zijn er alweer verschillende elementen verloren gegaan. Het taalveranderingsproces bevindt zich hier echter nog in een vroeg stadium. Op het meest instabiele taalniveau, de ‘inhoudswoorden’, is het duidelijkst sprake van dialectverlies. Op alle andere taalniveaus geldt voor alle generaties dat zij in de meeste gevallen nog de dialectvariant gebruiken/beheersen. Wat de stabiele taalniveaus betreft hebben we alleen de syntaxis niet goed kunnen toetsen. Wel is het opvallend dat de jongste generatie hier de gegeven (rode) woordvolgorde niet verandert, in tegenstelling tot de oudere generaties op Ameland. Nader onderzoek naar de syntaxis is dus gewenst. De uitspraakkenmerken die hier getoetst zijn zijn

nog helemaal intact gebleven. Op het gebied van de morfologie (-accent) zien we ook bij de jongste generatie nog een verschil tussen de vervoegingen van de tweede en de derde persoon enkelvoud (in tegenstelling tot het Nederlands). Wel verliest het suffix in veel gevallen zijn eind-sjwa. In de morfologie (+accent) is ook nog weinig dialectverlies te bespeuren, evenals in de lexicale fonologie.

Op het continuüm van dialect naar regiolect staat het Amelands dus dichter aan de kant van het dialect, het Tessels staat dichter aan de kant van het regiolect.

Bibliografie

- BOOIJ, G.
1995 *The phonology of Dutch*. Oxford: Oxford University Press.
- BREE, C. VAN.
1990 *Historische taalkunde*. Leuven/Amersfoort.
- BREE, C. VAN.
1992 'The stability of language elements'. In: J.A. Leuvensteijn. *Dialect and standard language (in the English, Dutch, German and Norwegian Language Areas)* Amsterdam enz., 1992.
- BREE, C. VAN.
1997 'Hollandse taalinvloed in Friesland'. In: *Negen eeuwen Friesland-Holland. Geschiedenis van een haat-liefde verhouding*. Onder redactie van Ph. H. Breuker en A. Janse. Zutphen. 120-133.
- COETSEM, F. VAN.
1988 *Loan phonology and the two transfer types in language contact*. Dordrecht.
- HINSKENS, FRANS, COR HOPPENBROUWERS EN JOHAN TAELEMAN
1993 *Dialectverlies en regiolectvorming*, (Taal en Tongval, Themanummer 6). Amsterdam [etc.]
- HINSKENS, F.
1986 'Primaire en secundaire dialectkenmerken: een onderzoek naar de bruikbaarheid van een vergeten (?) onderscheid.' In: J. Creten et al. (Eds), *Werk-in-uitvoering; momentopname van de sociolinguïstiek in België en Nederland*. Leuven/Amersfoort. 135-158.
- HOPPENBROUWERS, C.
1990 *Het regiolect. Van dialect tot Algemeen Nederlands*. Muiderberg.
- JANSEN, G.
1993 *Tessels woordenboek. Met sèèggies*. Den Burg.
- OUD, A.G.
1987 *Woa'deboek fan ut Amelands*. Ljouwert.
- SCHIRMUNSKI, V.
1930 'Sprachgeschichte und Siedelungs-mundarten'. In: *Germanisch-Romanische Monatschrift* (18), blz. 113-122 en 171-188.